

najprvotnejši pomenski jedri tega običaja, iz katerih so se sčasoma razvili drugotni pomeni, pa se ne bomo smeli mnogo ustavljati pri Samsonu in Dalili, Ketteju in njegovem ljubezenskem sonetu, tudi ne pri Vergiju, Katulu in kraljici Bereniki. Vse bolj se bomo morali poglobiti tudi v življenje mnogih izvenevropskih ljudstev, ki so v tej razpravi iz razumljivih vzrokov še zelo skopo upoštevana.

Boris Orel

SVETOZAR ILEŠIČ: SISTEMI POLJSKE RAZDELITVE NA SLOVENSKEM. Ljubljana 1950, izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti, razred za prirodoslovne in medicinske vede, Institut za geografijo.

Avtor, znan že po svojih dosedanjih študijah o zemljiški razdelitvi na posameznih slovenskih področjih (Geografski vestnik in Slovenski etnograf I.), si v tej knjigi zastavlja cilj, proučiti za območje vse Slovenije tako zvano zemljiško razdelitev, točneje razdelitev polja »zakaj le razdelitev nji v in z njimi pomešanih travnikov korenini v starih agrarnih sistemih... Veliki kompleksi travnikov daleč od vasi ter razparcelirani pašniki in gozdovi, vse to je rezultat razmeroma mladih delitev ter ni povezano s starimi agrarnimi sistemi.« Potem ko po lepo in pregledno podanem historiatu tega predmeta ugotovi dosedanje stanje raziskav in vrzeli, ki bi jih bilo treba izpolniti, prehaja avtor k jedru svojega dela in podaja rezultate svojih raziskav v zadnjih letih, ko je v geografskem inštitutu na univerzi s sodelovanjem študentov geografije proučil franciscejske katastrske mape za vse predele na bivšem Kranjskem, ki še niso bili proučeni, pa tudi nekatere mape za slovensko Štajersko. V tem času je tudi na terenu proučeval zemljiško razdelitev na Primorskem itd. Za ostale slovenske kraje je avtor razpolagal z večjimi preddeli.

V osrednjem delu svojega proučevanja se avtor ustavi pri kategorizaciji tipov zemljiške razdelitve. Podaja najprej Meitzen-Gradmannovo shemo (ki med drugim napačno povezuje nepravilne oblike poljske razdelitve zgolj z zaselki), nato pa prikaže, kako se je — po vmesnih terminoloških kolebanjih — ustalila nemška terminologija. Upošteva tudi zapadnoevropsko, zlasti francosko shemo in terminologijo, a ugotavlja, da je ta za našo poljsko razdelitev manj prikladna.

Ko izbira shemo za prikaz poljske razdelitve v naših krajih, prihaja do zaključka, da kaže razne kriterije (genetični kriterij, kriterij agrarnega režima in čisto deskriptivni kriterij) medsebojno kombinirati. Prva dva kriterija sama nista uporabna, ker je razvoj še premalo razjasnjen, čista deskripcija pa združuje v en tip sicer bistveno različne oblike. Pomagati si je treba zaradi izredne pestrosti naših njijskih zemljiških razdelitev z različnimi vmesnimi oblikami.

Nato podaja pisec pregled svoje razvrstitve tipov zemljiške razdelitve s kratkim pojasnilom. Najobsežnejši del knjige pa je posvečen obravnavanju vsakega teh tipov posebej. Pri tem avtor posamezni tip točneje opredeli, ugotovi njegovo krajevno razprostranjenost, njegovo zvezo s siceršnjimi geografskimi lastnostmi pokrajine ali naselja, starost in zgodovino tega tipa ter ga slednjič vrednoti s stališča modernega socialističnega kmetovanja.

V naslednjem se bomo v glavnem omejili le na to, da v kratkem prikažemo Ilešičevo shemo poljske razdelitve na Slovenskem.

Pri poljski razdelitvi na grude (Vatovčev izraz, poleg katerega dopušča avtor tudi izraz »bloki«; manj prikladen je izraz zaselška razdelitev) so zemljiški deleži posameznih kmetij pomešani med seboj brez reda in sistema ter povečini v nepravilnih, grudastih kosih. Po nastanku se ta razdelitev loči v prvotne razdelitvene grude (s precejšnjo posestno razdrobljenostjo, ki ne kaže na to, da bi bila nastala z razkosanjem celka) in drugotno razdelitvijo na grude (ki je nastala v zvezi z delitvijo ene kmetije — celka). Prvotna razdelitev na grude je značilna za zaselke in gručaste vasi ter se drži v glavnem neravnega, razgibanega sveta. Ta oblika je po prevladujočem mnenju znamenje starega agrarnega režima. Kar se tiče nastanka te razdelitve, pa se avtor ne pridružuje mnenju, da gre tu za primitivnejšo, slovansko obliko, marveč nagiba bolj k mnenju, da so široke, nepravilne parcele preostanek nekdanje primitivne obdelovalne tehnike (brez pluga

ali z enostavnim oralom). Drugotno razdelitev na grude srečujemo v zaselkih in vasicah. V njih vidi avtor znak relativno mlajše delitve.

V skupino razdelitve na grude uvršča avtor tudi razne posebne oblike zemljiške razdelitve, za katere je značilna pomešanost delcev: vrtno grude (predmestja, industrijska naselja), vinogradniške in sadovnjaške grude, grude v podeželskih naseljih z neagrarno funkcijo (farne in furmanske oz. tovarniške vasi, kajžarske vasi, železarski in rudarski kraji).

Polja v pravih ali pravilnih delcih; vaško polje je geometrično pravilno razdeljeno na več poljskih skupin; vsaka teh skupin je razkosana na vzporedne njive. Ob prvotni zemljiški razdelitvi je vsaka kmetija imela v vsaki skupini en delež, kar se je v znatni meri še ohranilo. Značilna je torej za ta sistem sistematična razporeditev deležev. Razlikovanje delcev v široke in ozke je važno z genetskega vidika. — Glede nastanka pravih delcev se avtor v načelu strinja z mnenjem, da so osnova tej razdelitvi neki razdelitveni kompleksi, ki so nastali ob prehodu v individualno gospodarstvo, ko so vsako rotacijsko skupino najprej razdelili na več deležev z različno kakovostjo zemlje in jih zatem po določenem redu, navadno z žrebom, razkosali med upravičence. Vendar pristane avtor na to razlago le s pridržkom ter dopušča tudi veljavnost t. zv. Escherkentheorie, po kateri ne gre za istočasno delitev več kompleksov na delce, marveč za postopno pridobivanje novih kompleksov, ki so se sproti delili na delce (ali pa tudi na grude, kar vodi do drugega tipa razdelitve). Tudi triletno kolobarjenje ni vedno nujen pogoj razdelitve na pravilne delce. Med obema nasprotnima mnenjema o starosti oz. mladosti te oblike bo po avtorjevem mnenju obveljala verjetno trditev, da gre za mlajšo obliko zemljiške razdelitve, iz česar pa še ne smemo izvajati sklepa glede starosti kolonizacije, ker so se tudi starejša naselja preurejala po tem sistemu.

Prehodne stopnje med delci in grudami so precej stare in značilne zlasti za gručaste vasi.

Polja v nepravilnih ali grudastih delcih so tam, kjer njih razdelitev spominja bolj na delce (posest ene kmetije razmetana v več deležih, podolgovate njive), sicer pa je sistem razdelitve splošno bolj nejasen in nedosleden. Variante so: široki in ozki nepravilni delci ter mešani delci. Ta sistem je v naših krajih zelo razširjen. Prvi je pri nas na to obliko opozoril Levec, ki jim je pripisoval večjo starost kot pravih delcem. — To obliko tolmačijo tuji avtorji različno — iz reliefa, pa tudi iz agrarnega režima (bodisi kot analogija pravih delcem, bodisi kot na delce razkosane grude). Po avtorjevem mnenju se je ta oblika razvila iz grud s kasnejšo parcelacijo in tvori v glavnem tako kot grude in ostale prehodne oblike starejšo naseljitveno plast.

Druge prehodne oblike spominjajo bolj na grude. Sem štejemo: polja v grudah z delci (kombinacija grud in jermenov, precej razširjena na Slovenskem; jermeni pripadajo pozneje parceliranim kompleksom in dolgujejo svojo obliko novejši tehniki obdelovanja z železnim plugom; s tem v zvezi se avtor pomudi pri vplivu pluga na zemljiško razdelitev in zavrača mnenja nemških avtorjev o etnični razliki plugov), razdelitev na dolge njive brez reda (široke podolgovate njive različne širine; posest je razmetana in pomešana), razdelitev na pravokotne grude (njive so širše od delcev in deleži niso sistematično razporejeni; njive so večinoma obdane z omejkami, ki jih avtor razlaga z vplivi pašništva, sicer pa samo obliko njih razlaga kot grude na ravnem svetu), kratki delci (nepravilni delci s krajšimi in širšimi njivami, ki so jih uporabljali nemški kolonisti v Nemškem Rutu, kar priča, da široke njive niso izključno slovenska posebnost).

Poljska razdelitev, pri kateri prihaja do izraza namesto posestne razdrobljenosti večja ali manjša enotnost kmetije, obsega zlasti polja v sklenjenih progah in celke.

Pri razdelitvi v sklenjenih progah kot obliki sistematične kolonizacije obsega vsaka kmetija vsaj spočetka samo eno široko in dolgo sklenjeno progo polja in travnika. Razen te čiste oblike loči avtor še razlomljene krče-

vinske proge, nastale s postopnim krčenjem, zlasti pri ravninskih gozdovih. V obcestnih ali dolgih vaseh se prepletata tudi zemljiška razdelitev na delce in na proge, pri čemer loči avtor tri oblike (pretrgane proge, enosmerne jermene ter kombinacijo sklenjenih prog z enosmernimi jermeni).

Celki so kmetije, ki imajo vse zemljišče okrog doma v enem kosu. Sem spadajo predvsem samotne kmetije. Celki pa se drug drugemu včasih približujejo in tvorijo zaselke in razložena naselja, včasih pa meje drug na drugega kot odprti celki. Celki kot individualistični sistem agrarne razdelitve so se v splošnem uveljavili kasneje kot nekateri kolektivistični sistemi.

Glavni rezultat avtorjevih proučevanj je karta poljske razdelitve na Slovenskem v enobarvnem tisku in v merilu 1:600.000, ki seveda rezultate do neke meje neizogibno generalizira. Posamezni tipi so ponazorjeni s posebnimi kartami.

Na tej podlagi more avtor v zaključku svojega dela vsaj v glavnih potezah opazovati vpliv reliefa na obliko parcelacije, ne pa na sam agrarni sistem. Na razlike med samimi osnovnimi načini parcelacije namreč ne vpliva le relief, marveč tudi agrarna in kolonizacijska preteklost kraja. Agrarni režim je vplival pri izbiri med razkosanim zemljiščem ali celki, obdelovalna tehnika posebej na izbiro med širokimi in dolgimi njivami, medtem ko vpliv deljivosti kmetij še ni dovolj pojasnjen.

V rezultatih svojega dela sega avtor še širše: V povezavi s kolonizacijsko zgodovino ugotavlja, da kaže razkosana posest na starejšo kolonizacijo kot celki in razkosani celki, z verjetnostjo pa sklepa, da so gručasta naselja s poljem v grudah oz. sploh manj pravilnimi razdelitvami polja starejša naselitvena plast, medtem ko so obcestne in vrstne vasi s pravimi delci oziroma programi relativno mlajše. Vendar opozarja avtor glede tega k previdnosti pred prehitrimi in presplošnimi sklepi. — Glede etničnega izvora razlik v razdelitvi polja zavzema avtor negativno stališče in pripušča le razlikovanje po starosti razdelitve. Potem ko obravnava še nekatere druge vplive na zemljiško razdelitev (zlasti na Krasu; vpliv vinogradništva, vrtnarstva in hmeljarstva) povezuje avtor ugotovljene tipe poljske razdelitve s tipi naselja, kar je storil deloma že pri posameznih tipih [o čemer smo nekaj zgledov že omenili]. Tudi oblika kmečkega doma je v nekem razmerju do parcelacije. Slednjič ugotavlja avtor kot glavno nalogo v zvezi s preobrazbo našega kmetijstva — odpravo oz. omejitve zemljiške razkosanosti, pri čemer nas more izkušnja iz preteklosti učiti.

Kakšen je pomen in vrednost Ilešičevega dela o poljski razdelitvi na Slovenskem?

Sistemi zemljiške razdelitve so predmet, ki je stično področje raznih ved: poleg geografije še agrarne in kolonizacijske zgodovine, etnografije in pravne zgodovine. Vsaka teh ved je glede tega predmeta že po svoje prispevala večji ali manjši delež. Največ doslej geografija (zlasti Melik in Ilešič), agrarna zgodovina (Vatovec, Blaznik), kolonizacijska zgodovina (Kos, Blaznik), nekaj tudi pravna zgodovina (Levec) in manj etnografija (Ložar v Narodopisju Slovencev, opozorilo na pomen pluga). Z Ilešičevim delom je geografija prva dosegla popoln sistematični prikaz sistemov poljske razdelitve na Slovenskem, v glavnem za dobo franciscejskega katastra in mlajšo dobo.

Nedvomno se je avtorju ta prikaz posrečil: Shema je podrobno sestavljena, upoštevajo se pri tem tudi varijante, pojmi, ki spadajo v to shemo, so določno definirani in z zgledi v posebni prilogi ponazorjeni; slovensko ozemlje je s tega vidika v celoti kartografsko obdelano. — Glede same sheme morda ni idealno, da se morajo razvojni vidiki zaenkrat kombinirati še s čisto deskriptivnimi, ker je s tem nujno združena neka nedoslednost in ker ostane še odprta možnost, da bo boljše poznavanje razvoja zemljiške razdelitve zahtevalo kako spremembo ali dopolnitev te razčlenitve. Toda pritrditi moramo avtorju, da je ta kombinacija pri današnjem stanju zgodovinskih raziskav nujna.

Ilešičevo delo nudi bodočim raziskovanjem naše zemljiške razdelitve — ki se bodo odslej naprej laže usmerjala v vprašanje razvoja — solidno orientacijo in geografski pregled, pa tudi dobro terminologijo. Toda tudi avtor sam je že v mnogo-

čem načel in tudi posrečeno reševal vprašanje razvoja, saj se je z njimi moral ukvarjati, čim se je odločil, da pri razvrstitvi tipov upošteva tudi genetični vidik. Da je bil avtor pri sklepih na zgodovinski razvoj previden, je šteti njegovemu delu le v prid. Eno pa bi v zvezi s tem želeli: pri delu, kakršno je Ilesičevo, sicer ne moremo zahtevati, da bi avtor svoje ugotovitve podrobno utemeljeval, ker bi to pomenilo toliko, kot ponatisniti kataster; pač pa bi morda ne bilo odveč, če bi bil vsaj v kratkem podal metodo, po kateri je prišel do določenih izsledkov zgodovinskega značaja, n. pr., kako je tu in tam ugotovil prvotne kmetije. Pri pravih delcih to ni težko, bolj pa pri gručastih vaseh z grudasto razdelitvijo. Če n. pr. pri sliki 1 (Zatolmin) s črtkami označi eno prvotnih kmetij, ne vemo, kako je prišel do ugotovitve, da je ta kmetija v tem obsegu bila nekoč prvotna. Iz same razporeditve parcel na prvi pogled namreč še ne izhaja, da je ta kmetija res prvotna. Zato bi bilo umestno obrazložiti vsaj metodo in kriterije, po katerih je do te ugotovitve prišel.

Avtor tudi na več mestih odpira pogled na nove smeri bodočih raziskovanj: etnografsko čaka proučevanje razvoja pluga, ki bo nudilo nove podatke tudi za razlago poljske razdelitve. Kolikor je avtor o vplivu pluga že sam razpravjal, so njegova izvajanja žal nekoliko razbita, ker govori o tem na različnih mestih. Tudi vprašanje deljivosti kmetij in njenega vpliva na zemljiško razdelitev si je avtor zastavil. Tudi tu mu pomanjkanje predel preprečuje dokončne sklepe. Njegovo mnenje, da bo za rešitev tega vprašanja težko najti zanesljivih virov, je morda preveč pesimistično. Kolikor se je pokazalo pri nekaterih prvih poskusih, ki jih je v tej smeri izvršila etnografska ekipa, je ponekod mogoče že iz razmeroma novejšega materiala zasledovati proces delitve kmetij za precejšen čas nazaj, pri čemer se opaža vpliv na poljsko razdelitev. Če se bo ta material kombiniral s historičnim materialom (zakonodaja — med drugim dedno pravo, urbarji itd.) in to za večja območja, se bo vpliv delitve na zemljiško razdelitev vsaj v mnogih krajih mogel zasledovati.

Opozorili bi še na okolnost, s katero je treba pri zemljiški razdelitvi oziroma njenem razvoju računati, pa se zdi, da ji avtor ne pripisuje pomena, oziroma se je ne zaveda. Kadar je govor o morebitnih kasnejših regulacijah zemljiške razdelitve (n. pr. stran 82), moramo upoštevati raztreseni podložniški sistem v večini naših vasi; prav zaradi tega sistema zemljiški gospod praviloma ni mogel sam vplivati na preureditve oz. poenostavitve zemljiške razdelitve vasi kot celote, kar tvori — ko govorimo o regulacijah — oviralni faktor.

Tudi geografska najbrž ne bo ostala po tem Ilesičevem delu prekrizanih rok. Morda ji bo med drugim jožefinski kataster nudil nadaljnje gradivo v primeri s franciscejskim? Njegova oblika (map ni) bi seveda zahtevala več dela in drugačnih metod.

Slednjič še nekaj nebitvenih pripomb: glede označbe »prehodne oblike« med delci in gradami (na strani 52 govori avtor celo o prehodnih stopnjah) bi se dalo ugovarjati, da ta izraz preveč vzbuja misel na redno časovno prehajanje od grud k delcem ali celo narobe. Zato bi bil točnejši izraz vmesne oblike. — Morda je preozko govoriti o prvotni razkosanosti zemljišč zato, ker je obstajala že ob sami naselitvi (str. 26), saj ne moremo vedno izključevati prejšnje kolektivne obdelave med naselitvijo in razkosanjem, česar se avtor na drugih mestih zaveda. — Da bi bile mejaške pravde posebno pogoste pri pravih delcih, je mikavna domneva; da pa bi šla večina teh pravd pri nas prav na ta rovaš (str. 37), pa bi bilo treba še dokazati. Take pravde so značilne za mnoge predele, kjer pravih delcev ni. Nedvomno pa je razdrobljenost posesti kot taka — ne glede na njene posamezne oblike — ugoden pogoj za take pravde. — Zveza med omejkami in pašo tudi ni posebno trdna domneva (str. 73). — Vprašanje je tudi, ali so se grunti pri vaseh s poljem v sklenjenih progah in širokimi nepravilnimi delci težje delili in da so zato nastajale kajže (str. 97). To bi bilo s krajevnimi proučitvami — ki jih avtor sam omenja kot potrebne — razmeroma lahko dognati s preprosto statistiko, ki bi podala razmerje med številom delitev vseh gruntov (na polovice, četrtine, osminke itd.) na eni in številom kajž na drugi strani. Če bi to razmerje bilo v korelaciji

s posameznimi tipi zemljiške razdelitve, bi se avtorjeva domneva izkazala za resnično. — Stavek: »Razmerje med dolžino in širino je navadno manjše od 1:10«, je morda premo premišljen (prav 10:1; str. 71). — Karte imajo sicer lestvico v kilometrih oziroma metrih, a manjka navedba merila, ki si ga mora bralec sam izračunati. — Beseda srenja (str. 85) je tako raztegljiv pojem, da bi zaradi boljše razumljivosti v tej zvezi kazalo najti drugačno formulacijo. — Namesto Raplovo (str. 78) pišemo običajno Rapljevo. — Vezaj pred končnico -ov (Kos-ov, Blaznik-ov — str. 74, 98) je odveč. — Razen očitnih tiskovnih pomot je morda tisk zakrivil tudi te-le, delno jezikovne napake: naselje — gen. p'lur. naselj (str. 86) prav naselij; radensko polje (str. 57) prav račensko; s privoljenjem ... ali brez nje (str. 26) prav njega; veliko imamo ... v dva (prav dve) ali tri kmetije razkosanih celkov (str. 28). Slednje podrobnosti navajamo le, ker nas pri sicer dragocenem delu motijo, ne da bi seveda zmanjševale njegove vrednosti kot celote. Končno bi vprašal, ali doslej prevladujočega naziva »franciscejski« (in tudi »jožefinski«) kataster, ki je našemu ušesu tuj, ne bi kazalo nadomestiti s slovensko obliko »Francov« (in »Jožefov«) kataster.

Sergij Vilfan

BOGDAN GROM: SLOVENSKI ORNAMENT. Prva folklorna zbirka; tiskano na Svobodnem tržaškem ozemlju.

V letu 1949 je izšla v samozaložbi imenovana knjiga brez letnice, kar že takoj slabo vpliva na vrednost knjige. Oprema knjige je lična in je tiskana na boljšem papirju. Razen naslovnega in opreznega besedila je vsebinskega besedila samo pol strani in še to so samo informativni podatki. Besedilo je objavljeno tudi v francoskem jeziku. Na 11 listih so podani posamezni ornamentalni motivi (listi, vrtnice, nageljni, grozdi, srca in vejice) črtno in v eni barvi; na ostalih 12 listih pa so kompozicije ornamentov v večbarvnih tonih.

Vsebina knjige nima nobene etnografske vrednosti in tudi noben arhitekt ali umetnik je ne bo mogel uporabljati, ker ne vsebuje točnih risb ali fotografij po originalnih predmetih, ki imajo narodne okraske. Zgolj ornament in posamezni motivi, ki so po šolsko podani na papirju, učinkujejo slabo in neokusno.

Saj vsak ornament, posebno pa ljudski, živi na svojem predmetu, ki predstavlja tedanjo dobo in tehniko, njen namen, kulturo ali razvojno stopnjo ljudstva in izraz ter sposobnost mojstra ali umetnika. Zaradi tega ne moremo kar tako posnemati starih vzorcev. Živimo pač v naprednejšem in drugem času. Zato imamo tudi drug okus in druge potrebe; šolsko znanje risanja ali slikanja je popolnoma na drugi podlagi, kakor je bilo nekoč pri preprostem ljuskem umetniku. Stari vzorci nam dajejo le domisleke pri snovanju novih ornamentov; dalje na njih lahko študiramo tehniko, barve, harmonijo med predmetom ter okrasom itd.

Nagelj, srček, vrtnica, razni listi itd. še ne predstavljajo slovenskega ornamenta, ker najdemo pač te motive skoraj povsod, tudi pri drugih narodih. Tudi barve: rdečo, modro, zeleno itd. najdemo povsod, prav tako tudi simetrične, geometrične in druge kompozicije. To so zgolj elementi ki ustvarjajo ta ali oni okras. Kakor ostali slogovni ornament, tako uporablja tudi slovenski okras razne motive in njihove stilizacije, barvne harmonije, kompozicije, tehnike itd.

Ob celotni povezavi vseh teh činiteljev se nam šele prikaže pravi ornament, ki je pa lahko zopet drugačen glede namena in uporabe okrašenega izdelka. Razlika, ki nastane med našim in n. pr. tujim okrasom, kjer so bili dani isti tehnični pogoji in isti nameni, to bi šele označili kot specifično slovensko. Ako je pa naš okras slučajno tudi sličen kakemu tujemu, je še vendar naš, ker je pač nastal pod istimi pogoji.

Avtor se je hotel izogniti etnografskim razpravam, zato ne podaja v originalu naše pristne starine; preiti hoče kar na njih praktično in sodobno uporabo. To je zgrešeno in celo škodljivo za naš naraščaj. Za praktično šolsko uporabo bi bilo mogoče bolje, ako bi podal splošno ornamentiko v plemenitih in popolnih klasičnih oblikah, kakor se je nekoč učila po solidnih šolah. Podal bi dalje nekaj vzornih